

NOMUSGA TEGISH JINOYATI, USHBU JINOYATLARNI TERGOV QILISHDA SO'ROQ QILISH TERGOV HARAKATINING AHAMIYATI

Tadjiyev Azamat Aliboyevich

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi

“Tergov faoliyati” kafedrası katta o'qituvchisi

Jamolov Muhammadali Sanjar o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-bosqich 324-guruh kursanti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15624788>

Annotatsiya. Ushbu maqolada nomusga tegish jinoyati, uning jinoiy huquqiy tavsifi, ushbu turdagi jinoyatlarni tergov qilishda so'roq qilish tergov harakatining o'ziga xos xususiyatlari ilmiy-amaliy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Jinoyat, nomusga tegish, jinsiy erkinlik, jinsiy erkinliga qarshi qaratilgan jinoyatlar, so'roq qilish, tergov, tergov harakatlari, ruhiy holat, aqli rasolik.

Ushbu jinoyatning bevosita obyekti jabrlanuvchining jinsiy erkinliginita'minlovchi ijtimoiy munosabatlar, o'z xohishiga ko'ra jinsiy sherigini tanlash huquqi, shuningdek, 16 yoshga to'lmagan shaxslarning jinsiy daxlsizligi hisoblanadi. Nomusga tegishning qo'shimcha obyekti jabrlanuvchining hayoti va (yoki) sog'ligi bo'lishi mumkin. Sud-tergov amaliyotini o'rganish aksariyat hollarda ayollar jabrlanuvchi bo'lishi, ammo erkaklar ham jinoyatdan jabr ko'rganligi haqida dalolat beradi¹.

Jabrlanuvchi ayol (erkak)ning xohish-irodasiga qarshi u bilan jinsiy aloqada bo'lish, jabrlanuvchi bokira qizmi yoki «ko'hna» kasb vakili (fohisha)mi bundan qat'i nazar, zo'rlab nomusga tegish hisoblanadi, chunki qonun axloq-odobidan qat'i nazar barchaning jinsiy erkinligini himoya qiladi. Er-xotinlardan birontasi, hatto ular rasmiy nikohda bo'lishsa ham, nomusga tegish natijasida jabrlanuvchi bo'lishi mumkin, zero, nikoh erxotinni jinsiy erkinlikdan mahrum qilmaydi. Jinoyatning obyektiv tomoni zo'rlik ishlatib, qo'rqitib yoki jabrlanuvchining o'jizligidan foydalanib jinsiy aloqa qilishda ifodalanadi. Jinsiy erkinlikka qarshi jinoyatlar Nomusga tegish JK 118-m. Jinsiy ehtiyojni zo'rlik ishlatib g'ayritabiiy usulda qondirish JK 119-m. Besoqolbozlik JK 120-m. Ayolni jinsiy aloqa qilishga majbur etish JK 121-m. Nomusga tegish tarzidagi jinsiy aloqa qilish deganda, faqat tabiiy jinsiy aloqani, ya'ni jinsi qarama-qarshi bo'lgan erkak jinsiy a'zosining ayol jinsiy a'zosiga kiritish yo'li bilan qovushishni tushunish lozim. Fiziologik nuqtai nazardan normal jinsiy aloqa qilish bilan bog'liq bo'lmagan boshqa zo'rlik ishlatish bilan bog'liq harakatlar – besoqolbozlik, ayolning jinsiy ehtiyojini ayol bilan zo'rlik ishlatib qondirishi va boshqa harakatlar nomusga tegish hisoblanmaydi va JK 119-moddasida nazarda tutilgan jinoyat tarkibini tashkil qiladi².

Nomusga tegish vaqtida aybdor qo'llagan zo'rlik jismoniy yoki ruhiy bo'lishi mumkin. Nomusga tegish vaqtida jismoniy zo'rlik ishlatish mushtlash, kaltaklash, jismoniy azob berish, badanga yengil yoki o'rtacha og'ir shikast yetkazish, zo'rlab ma'lum bir holatda turishga majburlash va hokazo tarzida bo'lishi mumkin. Nomusga tegish vaqtida jabrlanuvchining

¹ Б.Б.Муродов. Жиноят-протсессуал қонун нормаларини эркинлаштириш йўллари // Олий юридик ўқув юртларида инсон ҳуқуқлари муҳофазасини таъминловчи фанларнинг ўқитишнинг замонавий муаммолари. Тошкент. Ўзбекистон Миллий университети ҳуқуқшунослик факултети 2009. Б. 66-69.

² Б.Б.Муродов. Жиноят-протсессуал муносабатларда ҳимоячининг иштироки // “Адвокатлик фаолияти: назария ва амалиёт масалалари” мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари. ЎзР Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти. – Тошкент, 2010. Б. 171-175.

baholash uchun jabrlanuvchining nomusga tegish oldidan qilgan harakatlarining psixiatriya ekspertiza xulosasi talab qilinadi. Shuningdek, sud psixiatriya ekspertizasini jabrlanuvchining u bilan sodir etgan harakatlarining mohiyatini tushunganligini aniqlash maqsadida jabrlanuvchining ruhiy holati buzilganida amalga oshirishi mumkin. Jismoniy ojizlik deganda, shaxs aybdorning o'zi bilan jinsiy aloqaga kirishayotganini tushunsa ham o'zining jismoniy nuqsoni tufayli, zo'ravonga qarshilik ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lmagan holati (nogironligi natijasida, qarib qolganligi, jismoniy toliqqanligi sababli va hokazo) tushuniladi.

Jabrlanuvchining juda yoshligi, agar u o'zi bilan jinsiy aloqa qilishga rozilik bergan bo'lsa, uning ojizlik holatidan foydalanib nomusga tegish, ya'ni yosh bola bilan jinsiy aloqa qilish deb kvalifikatsiya qilish uchun asos bo'lmaydi. Alohida har bir holda jabrlanuvchining o'z yoshidan kelib chiqib, uning jinsiy aloqaning mohiyatini tushungan yoki tushunmaganligini aniqlash zarur. Shu sababli o'ziga nisbatan sodir etilayotgan jinsiy aloqaning xususiyati va ahamiyatini anglamasa qilmish nomusga tegish deb kvalifikatsiya qilinishi kerak. Basharti, kichik yoshdagi bola o'zi bilan sodir etilayotgan jinsiy aloqaning ahamiyatini tushungan va o'zi jinsiy aloqaga rozilik bergan bo'lsa, aybdorning qilmishi O'zbekiston Respublikasi JK 128-moddasi bilan kvalifikatsiya qilinishi lozim, buning uchun jabrlanuvchining Voyaga yetmaganligini ayblanuvchi oldindan bilganligi zaruriy shart hisoblanadi. Ichkilik yoki giyohvandlik vositasi ta'sirida mast holda bo'lgan jabrlanuvchi bilan zo'rlik ishlatmay va qo'rqitmay jinsiy aloqada bo'lish jinsiy aloqani jabrlanuvchining ojizligidan foydalanib sodir etilgan deb e'tirof etish uchun asos bo'la olmaydi. Bu vaziyatda ojizlik holati deganda, mastlikning shunday darajasi tushuniladiki, bunda jabrlanuvchi o'zi bilan jinsiy aloqaga kirishilayotganini idrok eta olmaydi yoki unga qarshilik ko'rsata olmaydi. Nomusga tegish tarzidagi qilmishlarni kvalifikatsiya qilishda jabrlanuvchining ana shunday (ojiz) holatga tushishiga o'zi yoki boshqa biron kishi sabab bo'lganligi (masalan, aybdorning jabrlanuvchiga spirtli ichimliklar ichirganligi, giyohvandlik vositalari yoki uyqu dorisi berganligi va boshq.) yoki jabrlanuvchining o'zi aybdorning ta'sirisiz ojiz ahvolda bo'lganligi ahamiyat kasb etmaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib holda ushbu jinoyatlarda so'roq qilish tergov harakatining ahamiyati katta. **Nomusga tegish** jinoyati, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga binoan, odamning sha'ni, qadr-qimmatini va shaxsiy obro'siga nisbatan tajovuz qilishni anglatadi. Bu jinoyat, ko'pincha, jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlik, tuhmat, haqorat, yoki boshqa tajovuzlar orqali amalga oshiriladi. So'roq qilish, odatda, bu jinoyatni aniqlashda muhim rol o'ynaydi, chunki nomusga tegish holatlarida jabrlanuvchi shaxslar ko'pincha o'z sha'nini yoki obro'sini himoya qilishga intilishadi, bu esa so'roq jarayonining nozik va ehtiyotkorlik bilan amalga oshirilishini talab qiladi⁴.

Nomusga tegish jinoyatining so'roq qilinishi jarayoni va unga oid ba'zi muhim jihatlar quyidagicha bo'lishi mumkin:

Jabrlanuvchi shaxsni ehtiyotkorlik bilan so'roq qilish: Nomusga tegish jinoyati bo'yicha so'roq jarayonida, jabrlanuvchining hissiy va ruhiy holati inobatga olinishi zarur. Jabrlanuvchi, ko'pincha, jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikdan aziyat chekkan bo'lishi mumkin, shuning uchun ularning huquqlari himoya qilinishi va psixologik yordam taqdim etilishi kerak.

Jabrlanuvchining himoya qilinishi: Jabrlanuvchi shaxsga jismoniy va psixologik bosim

⁴ Н.Қ.Усманиев. “Оқилона муддат” тамоийилини жорий этиш назарий ва амалий жиҳатлари //Наука и инновации в системе образования. – 2025. – Т. 4. – №. 3. – С. 44-50.

o'tkazmaslik, uni qayta travmatizatsiya qilmaslik zarur. Nomusga tegish holatlari odatda jamiyatda noqulay ijtimoiy natijalarga olib kelishi mumkin, shuning uchun ularning huquqlari har tomonlama himoya qilinishi kerak.

Tergovchi shaxsning rolini tushunish: Tergovchi nomusga tegish jinoyatini aniqlashda ijobiy va professional usullardan foydalanishi kerak. Jabrlanuvchi bilan o'zaro aloqalar ehtiyotkorlik bilan qurilishi, har qanday zo'ravonlik va nohaqlikdan saqlanishi kerak.

Maxfiylikni saqlash: Nomusga tegish jinoyati ko'pincha odamlarning jamiyatda obro'siga ta'sir qiladi, shuning uchun tergov jarayonida maxfiylikni ta'minlash muhimdir. Bu, nafaqat jabrlanuvchi, balki guvohlar, tergovchilar va boshqa jarayonga oid shaxslar uchun ham amal qilishi kerak⁵.

Jinoyatchi tomonidan so'roq qilish: Nomusga tegish jinoyatiga aloqador shaxsning so'roqi, barcha qonuniy va protsessual talablar asosida amalga oshirilishi kerak. Jinoyatni sodir etgan shaxsning huquqlari (advokatning ishtirok etishi, nohaq so'roq qilishdan saqlanish) himoya qilinishi zarur⁶.

Tergov va sud huquqiy yordam: Jinoyatchi o'z huquqlarini bilishi va advokat tomonidan huquqiy yordam olish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Sud jarayonida, agar jinoyatni sodir etgan shaxsni jazolash kerak bo'lsa, uning shaxsiy holati va jinoyatni sodir etish sabablarini aniqlashda ehtiyotkorlik bilan yondashish zarur⁷.

Psixologik yordam: Nomusga tegish jinoyatini boshidan kechirgan shaxslar uchun so'roq qilishda psixologik yordam taqdim etish kerak. Jabrlanuvchiga yoki guvohlarga so'roq davomida muayyan noxush hissiyotlar yuzaga kelishi mumkin, bu esa ularning ishonchiga, so'zlashuvga va sud ko'rib chiqish natijalariga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, psixologik xizmatlar yordamida jarayonning insoniy va shaxsiyatga zarar yetkazmasdan o'tishini ta'minlash zarur⁸.

Dalillarni to'plash: Nomusga tegish jinoyatida, tergov va sud jarayonlarida, tegishli dalillarni to'plash juda muhim. Bunga ko'pincha guvohliklar, video va audio materiallar, hujjatlar va boshqa dalillar kiradi. So'roq jarayonida dalillarni to'plashda, so'roq qiluvchi shaxslarning ehtiyotkorligi va nohaqlikdan saqlanishi lozim.

Odarning obro'siga ta'sir: Nomusga tegish jinoyati, ko'pincha jabrlanuvchining ijtimoiy obro'siga salbiy ta'sir ko'rsatadi. So'roq va tergov jarayonida bunday ta'sirlarni kamaytirish uchun, jamiyatda inson huquqlari, obro'ni hurmat qilish va shaxsiy hayotni himoya qilish muhim⁹.

Jazo turi: Nomusga tegish jinoyati uchun jazo jinoyatning og'irligiga qarab belgilanishi

⁵ Ш.Ш.Суюнов. Гиёҳвандлик воситаларини, уларнинг аналогларини ёки психотроп моддаларини сотиш мақсадисиз ноқонуний ишлаб чиқариш, олиш, сақлаш, жинояти тушунчаси // Жамият ва инновация. – 2025. – В. 6. – Но 1/С. – Б. 267-277.

⁶ Ш.Ш.Суюнов. Компютер техника воситалари орқали содир этилган фирибгарлик жинояти турлари. “Замонавий дунёда педагогика ва психология” номли Республика илмий-амалий конференцияси. 9.06.2023 йил

⁷ Ш.Ш.Суюнов. Гиёҳвандлик воситаларини, уларнинг аналогларини ёки психотроп моддаларини сотиш мақсадисиз ноқонуний ишлаб чиқариш, олиш, сақлаш, жинояти тушунчаси // Жамият ва инновация. – 2025. – В. 6. – Но 1/С. – Б. 267-277.

⁸ Ш.Ш.Суюнов. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятларни квалификация қилишнинг муҳим жиҳатлари. “Талқин ва тадқиқотлар” Республика илмий-услубий журнали 10сон. 01.10.2022 йил Б. 105-109.

⁹ Ш.С.Агоев., Ташев У. Экспертиза фаолиятининг арманистон республикаси жиноят-протсессуал қонунчилигидаги ҳуқуқий асослари //Развитие и инновации в науке. – 2024. – Т. 3. – №. 6. – С. 48-56.

kerak. Bu, shaxsning avvalgi jinoyatlari, jinoyatning sodir etilish shartlari va jabrlanuvchining holati bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Jazolar turli xil bo'lishi mumkin: jarima, ozodlikdan mahrum qilish, shartli jazolar va boshqalar.

Nomusga tegish jinoyatini tergov qilish va so'roq qilishda, tergovchi va boshqa huquqiy organlar tomonidan barcha qonuniy me'yorlarga rioya qilish zarur. Shuningdek, bu jarayonlarda jabrlanuvchi shaxsning huquqlari himoya qilinishi va uning sha'ni, qadr-qimmati saqlanishi kerak¹⁰.

References:

Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 25.01.2020 йилдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // [Электрон манба].
3. Ўзбекистон юридик энциклопедияси. –Т., 2009. – Б. 199.
4. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Т.4. –Т., 2002. – Б. 47.
5. Б.Б.Муродов. Жиноят-протсессуал қонун нормаларини эркинлаштириш йўллари // Олий юридик ўқув юртларида инсон ҳуқуқлари муҳофазасини таъминловчи фанларнинг ўқитишнинг замонавий муаммолари. Тошкент. Ўзбекистон Миллий университети ҳуқуқшунослик факултети 2009. Б. 66-69.
6. Б.Б.Муродов. Жиноят-протсессуал муносабатларда ҳимоячининг иштироки // “Адвокатлик фаолияти: назария ва амалиёт масалалари” мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари. ЎзР Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти. – Тошкент, 2010. Б. 171-175.
7. Б.Б.Муродов. Хусусий айблов институтини қўллаш самарадорлигини ошириш йўллари // Хусусий айблов ва ярашув институтларини такомиллаштириш чоралари: Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. Т:Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015й.Б. 34-40.
8. Б.Б.Муродов. “Жиноятларни тергов қилиш методикаси” фанидан ўқув дастури. Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2012. Б.24
9. Ш.Ш.Суюнов. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятларни квалификация қилишнинг муҳим жиҳатлари. “Талқин ва тадқиқотлар” Республика илмий-услубий журнали 10сони. 01.10.2022 йил Б. 105-109.
10. Ш.Ш.Суюнов. Компютер техника воситалари орқали содир этилган фирибгарлик жинояти турлари. “Замонавий дунёда педагогика ва психология” номли Республика илмий-амалий конференцияси. 9.06.2023 йил
11. Ш.Ш.Суюнов. Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш тергов ҳаракатининг жиноят содир этган шахсларни аниқлаш ҳамда уларнинг айбини исботлашдаги

¹⁰ Хушвактова Н.А. Факторы, препятствующие эффективному использо-ванию общественного участия в досудебном производстве / Н.А. Хушвактова // Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения: сб. ст. по материалам LXV Международной научно-практической конференции «Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения». – № 11(65). – Москва, Изд. «Интернаука», 2022. DOI:10.32743/25419889.2022.11.65.346588

аҳамияти. “Замонавий дунёда педагогика ва психология” номли Республика илмий-амалий конференцияси.

12. *Ш.Ш.Суюнов.* Гиёҳвандлик воситаларини, уларнинг аналогларини ёки психотроп моддаларини сотиш мақсадсиз ноқонуний ишлаб чиқариш, олиш, сақлаш, жинояти тушунчаси // Жамият ва инновация. – 2025. – В. 6. – Но 1/С. – Б. 267-277.

13. *А.Т.Аширбоев.* Айбланувчининг қаерда эканлиги номаълум бўлган ҳолларда жиноят ишини тўхтатишнинг назарий ва амалий жиҳатлари. Жамият ва инновациялар № 1 (2024).– 2024. – 314-320 б.

14. *А.Т.Аширбоев.* Жиноят ишини тўхтатиш тушунчаси ва аҳамияти. Эксперткриминалистик фаолият: истиқболлар ва инновациялар мавзусидаги халқаро конференция материллари тўплами. Т., Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси, 2023. – Б. 381-388.

15. *А.Т.Аширбоев.* Айбланувчининг иштирокини таъминлаш имкони бўлмаган тақдирда дастлабки терговни тўхтатиш: Назария ва амалиёт. Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Қорақалпоғистон бўлимининг Ахборотномаси № 1 (2024).– 2024. 95-98 б.

16. *А.Т.Аширбоев.* Суриштирув ва дастлабки терговни тўхтатиш институти: халқаро тажриба ва ўзбекистон қонунчилигини такомиллаштириш истиқболлари //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. 14. – С. 37-42.

17. *Н.Қ.Усманиев.* “Оқилона муддат” тамойиилини жорий этиш назарий ва амалий жиҳатлари //Наука и инновации в системе образования. – 2025. – Т. 4. – №. 3. – С. 44-50.

18. *Н.Қ.Усманиев.* Жиноят ишини юритишни тўхтатиш ва тиклаш муддатлари билан боғлиқ айрим мулоҳазалар //Теоретические аспекты становления педагогических наук. – 2025. – Т. 4. – №. 6. – С. 40-47.

19. *Н.Қ.Усманиев.* Протсессуал муддатларнинг ҳисоблашда қўлланилувчи меъзонларнинг айрим жиҳатлари //проблемс анд солутионс оф ссиентифис анд инновативе ресеарч. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 25-30.

20. *Н.Қ.Усманиев.* Байназов Ж. Ўғирлик жинояти бўйича ҳодиса содир бўлган жойни қўздан кечириш тергов ҳаракатининг янги усуллари //Наука и инновации в системе образования. – 2024. – Т. 3. – №. 8. – С. 69-74.

21. *Ш.С.Агоев., Шакирова С.* Қийнаш жиноятини тергов қилиш: назария ва амалиёт //Развитие и инновации в науке. –2024. – Т. 3. – №. 6. – С. 75-81.

22. *Ш.С.Агоев., Абдухамидов А.* Гувоҳлантириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг аҳамияти //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. 7. – С. 49-51.

23. *Ш.С.Агоев., Асатуллаев Д.* Ахборот технологиялари соҳасидаги ўғирлик жиноятларни тергов қилишнинг ўзига хос хусусиятлари //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. 7. – С. 31-35.

24. *Ш.С.Агоев., Ташев У.* Экспертиза фаолиятининг арманистон республикаси жиноят-протсессуал қонунчилигидаги ҳуқуқий асослари //Развитие и инновации в науке. – 2024. – Т. 3. – №. 6. – С. 48-56.

25. *Хушвактова Н.А.* Факторы, препятствующие эффективному использо-ванию

общественного участия в досудебном производстве / Н.А. Хушвактова // Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения: сб. ст. по материалам LXV Международной научно-практической конференции «Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения». – № 11(65). – Москва, Изд. «Интернаука», 2022. DOI:10.32743/25419889.2022.11.65.346588

26. *Хушвактова Н.А.* Коррупцияга оид жиноятларни фош қилиш ва тергов қилишда жамоатчилик ёрдамидан фойдаланиш // «Давлат бошқаруви соҳасида коррупциявий хавф-хатарларни бартараф этиш механизмларини такомиллаштириш масалалари»: республика илмий-амалий конференцияси тўплами – Тошкент давлат юридик университетининг ихтисослаштирилган филиали, Т: 2022. Б.78-83.

